

Фундаментальне дослідження актуальних проблем правознавства: наукова теорія та екзистенція академіка М. І. Панова¹

Публікацію і вихід до широких читацьких кіл «Вибраних наукових праць з проблем правознавства» М. І. Панова слід вважати однією з тих науково значущих подій, які постають одночасно важливою віхою розвитку вітчизняної юриспруденції і неординарним явищем, яке дає узагальнене бачення тих досягнень і перспектив, які доступні з погляду фахового вченого-юриста. М. І. Панов пройшов великий життєвий шлях практичного працівника і науковця та може поділитись своїми думками з усіма, для кого такі поняття, як «наука», «право», «професійність», мають важливий сенс. Насправді, поява таких робіт завжди викликає істотний інтерес і повертає до себе цілком виправдану увагу з огляду на специфіку такого роду видань. Формально — це збірка наукових праць одного з відомих і поважних вчених України, який уже давно працює в галузі правознавства і далеко не сьогодні і не вчора здобув загально визнану пошану як майстерного фахівця, цікавого дослідника та сумлінного юриста. З цього погляду публікація вибраних праць М. І. Панова покликана систематизувати й подати у межах однієї книги частину (від себе додамо — лише невелику частину) тих наукових здобутків, які становлять не тільки науково-теоретичну спадщину цієї людини, а й увійшли до фонду вітчизняної юридичної думки. Утім однозначно кваліфікувати дану книгу винятково за формальною ознакою видається помилковим кроком, адже її цінність має принаймні ще одну сторону, поза якою не можна адекватно усвідомити й її реальну значущість. Представлені М. І. Пановим дослідження дозволяють не просто розкрити, витлумачити, розв'язати, уточнити, з'ясувати ті чи інші проблеми правової науки, але й є унікальним, екзистенційно забарвленим поглядом на зазначені проблеми саме як вченого, дослідника, фахівця.

¹ Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.

Свого часу, говорячи про філософію Г. В. Ф. Гегель описував її як «епоху, втілену в думці». Дещо пізніше С. К'єркегор прагнув характеризувати як «думку, яка віддзеркалює епоху» — це не просто певна «чиста абстракція», з якої, так би мовити, «вичищене» і «вихолощене» все індивідуальне, а навпаки — така думка, яка належить людині, думка, яка пройшла тривалий і складний шлях народження, думка, яка має основу і стала результатом складних, тривалих, виснажливих і часто — болючих роздумів вченого. Потреба у «схопленні епохи у думці» існує практично завжди, оскільки лише через це уможливилося цілісний погляд на те, що є, так само як і осмислений прогноз на перспективи розвитку думки в цілому, тієї чи іншої конкретної науки, теорії тощо. Однак прикладів успішної реалізації цього завдання, за цілком об'єктивних і зрозумілих причин, завжди бракує. Юридична наука у цьому сенсі не може вважатись винятком. Так само як і будь-якій іншій науці, їй необхідні акти подібної складної та одночасно унікальної рефлексії, які б дозволили «вхопити» її дух у думці вченого. Для того щоб ця думка не збіднювала правознавство, вона повинна бути пропущена через екзистенцію вченого, через те самотутнє і глибоке сприйняття, яке дозволяє їй відкрити всі свої гарні, заграти всіма барвами та привнести в неї ту індивідуальність сприйняття, що власне і породжує феномен авторства. Говорячи про видання праць М. І. Панова, ми реально маємо справу з рідкісним, але вкрай цінним у всіх значеннях поєднанням двох складових елементів — глибини думки й особистості вченого. Дійсно, з одного боку, ця робота схоплює в одній думці цілу епоху, цілий пласт юридичних досліджень, які охоплюють надзвичайно широкий спектр правових проблем, починаючи від фундаментальної теорії права, філософії правової науки і закінчуючи прикладними кримінальними і кримінально-процесуальними питаннями, які висвітлюються у книзі. З другого боку — ця думка має яскраво виражений авторський характер, який відображає непересічну особистість М. І. Панова як вченого, громадського діяча, дослідника, та форма і та витонченість, які притаманні його думці, є оригінальним відображенням і втіленням рис наукового характеру та творчої особистості М. І. Панова, які властиві лише йому і не можуть бути запозичені кимось, передані комусь або рецепійовані навіть найбільш досвідченим вченим. Наявність цього незаперечного, надзвичайно цінного «особистісного виміру думки», який дозволяє «вхопити епоху», складає той змістовний аспект рецензованої книги, який не можна залишити поза увагою.

Таким чином, говорячи про «Вибрані наукові праці», слід від самого початку розуміти, що саме несе у собі ця назва, коли йдеться саме про

М. І. Панова. На наше переконання, цю «вибраність» слід розуміти не просто як механічне поєднання у межах однієї книги цілого ряду робіт, а отже, й результатів досліджень, які були отримані М. І. Пановим протягом багаторічної наукової діяльності, яка охоплює собою майже половину століття, а насамперед як репрезентативну систему теоретичного і практичного розуміння цим вітчизняним вченим найважливіших і найбільш актуальних проблем юридичної науки в цілому. Справді, питання, які ставляться М. І. Пановим, через свою фундаментальність мають ознаки «постійної актуальності», що не вичерпується лише сьогоденням. Це питання, над якими юридична наука почала замислюватись ще із самого свого виникнення і які досі не можуть вважатися розв'язаними. Мається на увазі питання походження права, його ролі у суспільстві, його потенційної спроможності розв'язувати суспільні конфлікти, питання прав людини та правової політики держави, методологічні питання юридичних досліджень (як загальнотеоретичних, так і галузевих) тощо. Водночас ці питання мають безпосереднє відношення до практики правового регулювання. У цьому сенсі М. І. Панов звертається до чи не найбільш складної галузі юридичної науки, якою є кримінальне право, порушуючи проблематику кримінальної відповідальності, питання точності норм кримінального права, кваліфікації злочинів, визначення поняття злочину, співучасті, предмета злочину, класифікації злочинів тощо. Щодо останнього слід нагадати, що науковий шлях цього вченого завжди був пов'язаний із кримінальним правом. Утім, на відміну від багатьох дослідників, М. І. Панов ніколи не обмежувався галузевою специфікою кримінального права. Чітко розуміючи, що юридична наука — це завжди аналіз і дослідження, засновані на глибокому та змістовному знанні насамперед теорії права, а також філософії права, він практично завжди намагався надати всім своїм науковим дослідженням загальнотеоретичного звучання. При цьому характерною рисою особистості М. І. Панова як вченого була його принципова незгода із будь-якими спробами перетворення юридичної науки на вузькофаховий профіль для практиків-юристів, які мало цікавляться питаннями розвитку суспільства та індивіда й одночасно є мало цікавими представникам інших суспільно орієнтованих наук.

Для М. І. Панова, що чітко й однозначно засвідчує дана книга, правовий вимір життя особистості та суспільства є невіддільною частиною історичного і культурного розвитку людства. Право є частиною світогляду будь-якої людини, як і релігія, міфологія, наука, мистецтво тощо. Тому, досліджуючи ті чи інші теорії, відшукуючи відповіді на конкретні юридичні питання (навіть у тих випадках, коли вони видаються надто спеціальними), М. І. Панов убачає своїм завданням демонстрацію та

обґрунтування того загальносоціального та загальносуспільного значення, яке потенційно несе у собі правознавство. Це дозволяє не тільки краще зрозуміти унікальний внесок цього вченого, а й увияти собі місце та роль правознавства в системі наук про суспільство та індивіда.

Підтвердженням цього є і вдало обрана структура книги М. І. Панова, в якій у трьох розділах сконцентровані та викристалізовані основні теоретичні й методологічні постулати, що дозволяють осягнути сутність сучасного правознавства, а також напрями його подальшого розвитку. Зокрема, у першому розділі розміщені загальнотеоретичні дослідження автора, що присвячені питанням філософії та соціології права, теорії та історії держави і права. При цьому вражає не лише глибина та ретельність представлених досліджень, а й їх широта та різноплановість. Тут ми зустрічаємо змістовні рефлексії дослідника щодо питань формування понятійного апарату сучасної юридичної науки, визначення ряду базових категорій теоретичного правознавства, аналіз таких феноменів правового життя, як правова культура, правова свідомість, правова політика, правові конфлікти, правова соціологія, правова поведінка тощо. Разом з тим у цьому розділі автор звертається до висвітлення низки проблем сучасного конституційного права, що пов'язані із висвітленням ролі Конституції, класифікацією прав людини, характеристикою базових конституційних принципів розвитку Української держави і права.

У другому розділі книги зібрані дослідження М. І. Панова з кримінального права, що стосуються загальних і одночасно найбільш значущих теоретико-методологічних проблем у галузі сучасного кримінального права. Тут максимально сконцентровано всю гостроту думки М. І. Панова як вченого, адже саме на перетині юридичної теорії і практики розкривається та унікальна спроможність автора синтезувати в межах своєї роботи фундаментальність фахової юридичної науки та складність і багатогранність юридичної практики. Ця частина монографії може бути охарактеризована як своєрідна теорія кримінального права, без якої, на наше переконання, кримінальне право не може претендувати на статус однієї з провідних галузевих юридичних наук. Забезпечити наявність такої теорії для кримінального права, розробити її — ось мета М. І. Панова, яка успішно і майстерно досягається ним.

Нарешті, остання частина книги — це наукові роботи, присвячені особливій частині кримінального права. Інтерес до неї спричинений насамперед тим величезним досвідом М. І. Панова, який дозволив йому повно і всебічно проаналізувати особливу частину кримінального права, розкрити ті потенційно складні і проблемні моменти, що в ній містяться.

Щоправда, не менш цікавою, цінною є ще одна частина роботи, яку часто оминають своєю увагою читачі. Це вступне слово автора, у якому надається широкомасштабна картина тих подій, які супроводжували наукову діяльність М. І. Панова, викладаються основні питання, які спонукали дослідника до наукових пошуків, описується «бачення із-середини» та наукова атмосфера харківської академічної школи юриспруденції, у якій народжувалась і розвивалась думка вченого, віддається пошана вчителям, соратникам, однодумцям.

Завершується книга М. І. Панова його біографією, яка виглядає цілком органічною частиною книги, адже перед нами постає не лише М. І. Панов-вчений та М. І. Панов-дослідник, але М. І. Панов-людина. До того ж, зважаючи на те, що саме видання є ювілейним і присвячувалось 70-річчю з дня народження М. І. Панова, є не лише слушним, а й необхідним подання у стислому вигляді історичних дат і подій життєвого шляху вченого.

Книга М. І. Панова є одночасно констатацією досягнутих результатів, роздумів і запрошенням до подальших спільних наукових пошуків, це погляд у майбутнє через осмислення власного складного і сумлінного наукового шляху, це сповнене авторської самобутності слово вченого, це книга, яка вчить не лише тому, про що у ній безпосередньо написано, а й тому, як слід писати і мислити.

Дане наукове видання є безумовною подією в науковому житті України. Більше того — подією знаковою. Це одночасно і знак оклику з приводу того, що було зроблено і досягнуто цим непересічним вченим, і знак запитання — у частині тих перспектив, які було відкрито, а також тих нових проблем, які було сформульовано М. І. Пановим, і знак якості щодо того, якою має бути наукова діяльність і отриманий у її процесі науковий результат. Ця книга цікава не лише завдяки тому безпосередньому змісту, що в ній викладається, а й завдяки тому, що вона надає переопрацьований крізь призму особистості вченого і тому особливо цінний зразок справжньої творчої юриспруденції, відкритої всьому новому і одночасно укоріненій у міцній і тривалій академічній традиції. Ця книга є широ простягнутою рукою досвідченого вченого, який звертається до кожного вченого, академіка, студента, аспіранта, юриста-практика, державного службовця, пересічного читача, для якого небайдужі питання права і правознавства. Потиснути цю руку є справжньою честю і незаперечним надбанням для кожного мислячого читача.

О. Скрипнюк, доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України